

Høgskolen
i Innlandet

Inland Norway
University

Lillehammer

Project outline in English in second half of the document

Per 30. mars 2023.

Norge i energiens geopolitikk

Utenriks- og sikkerhetspolitiske implikasjoner

Støttet av Forsvarsdepartementet

[Foreløpig prosjektbeskrivelse](#)

Petroleumsproduksjonen på norsk sokkel har gjort Norge til en stor aktør i energimarkeder av strategisk betydning. Spesielt viktig er rollen i europeiske markeder for naturgass. Med det følger stor oppmerksomhet fra andre land. Russlands krig mot Ukraina har aktualisert og tydeliggjort Norges særstilling blant vestlige land. Den norske staten og energiselskapene får store inntekter. Samtidig treffer energikrisen som har oppstått også Norge innenlands, blant annet gjennom sterkt fluktuerende og tidvis høye strømpriser. Dette påvirker vår energiberedskap. Markedsendringer og markedsintegrasjon, energikrise og internasjonal konflikt setter historisk press på norsk energipolitikk spesielt, og på norsk politikk generelt. Det er på samme tid både innenriks-, utenriks- og sikkerhetspolitikk i et omfang og styrke som landet ikke tidligere har stått overfor.

Prosjektet «Norge i energiens geopolitikk» vil kartlegge endringer i denne med vekt på den utenriks- og sikkerhetspolitiske implikasjoner for Norge. Det bygger videre på problemstillinger i et prosjekt med samme navn fra årtusenskiftet, ledet av viseadmiral Bjørnar Kibsgaard.¹ Det prosjektet tok sikte på å «belyse og vurdere de geostrategiske, geopolitiske, geoøkonomiske og makthierarkiserings-prosessene» av energiproduksjon, -konsum, -transport og -distribusjon, og hvordan dette påvirker Norges forhold til omverdenen (Kibsgaard et.al. 2000). Herværende prosjekt vil tilsvarende analysere hvordan omverdenens vurdering av Norge har bidratt til at landet som politisk og diplomatisk aktør preges av rollen som energiproducent. I hvilken grad og på hvilken måte er energipolitikken sekuritisert², og hvordan preger/påvirker den norsk utenriks- og sikkerhetspolitisk handlingsrom? Prosjektet vil trekke på funn fra det foregående prosjektet, men samtidig reflektere at vi nå opererer i en annen og skjerpet geopolitisk virkelighet.

Energis nye geopolitikk

---

¹ I perioden 1998-2002 ble prosjektet «Norge i energiens geopolitikk» ledet av viseadmiral Bjørnar Kibsgaard (1936-2002), finansiert av Forsvarsdepartementet, Forsvarets Overkommando / Sjøforsvarsstaben og Norsk Hydro ASA. Blant sentrale publikasjoner var: «Norge i energiens geopolitikk» (Kibsgaard et.al. 2000) og «Norge som storeksportør av gass» (Austvik 2000), med en akademisk oppfølger i boka «Norwegian Natural Gas. Liberalization of the European Gas Market» (Austvik 2003).

² Buzan et.al. 1998:25 definerer sekuritisering som en prosess der et «normalt» saksforhold gjøres til et spørsmål om sikkerhet, og som gjør det mulig å innføre ekstraordinære sikkerhetsmessige tiltak.

De store geopolitiske endringene i internasjonal politikk og for energi gjør at det nå er andre rammer for norsk politikk enn for 20-25 år siden. Blant viktige endringer er Kinas betydelige økonomiske vekst og politiske ambisjoner som kan peke i retning av en multipolær verden. Det fører til at Norges viktigste allierte, USA, i økende grad retter sitt sikkerhetspolitiske fokus mot Asia. En annen vesentlig endring er Russlands tilbakekomst til den internasjonale arenaen fra omkring 2007, som en mer aggressiv makt, ikke minst ved angrepskrigen mot Ukraina i 2022. Krigen har tydeliggjort sekuritiseringen av energipolitikk som del av involverte lands utenriks- og sikkerhetspolitikk, slik den også ble under oljekrisene på 1970-tallet. Det Internasjonale energibyrådet (IEA) ble dannet på den bakgrunnen. En tredje endring ligger i større oppmerksomhet rundt klimaendringer og tiltak mot disse. Klimapolitikk er del av energipolitikken gjennom satsing på fornybar energi, energisparing og utslippsreduksjoner fra fossil energi, som i sin tur påvirker sikkerhetspolitikken gjennom å redusere følsom og sårbar avhengighet av import av fossile brensler, og fra antagonistiske land. EUs økte integrasjon i dybde og bredde er en fjerde viktig endring, hvor markeder, økonomisk politikk og utenriks- og sikkerhetspolitiske relasjoner har blitt vevd tettere sammen, ikke minst på energiområdet. Samtidig er det i senere år bevegelser globalt som kan peke i retning av mer proteksjonisme og framveksten av mer autoritære stater. Sammen utfordrer dette den regelbaserte internasjonale orden.

I energiens geopolitikk er USA og EU nå i vesentlig forskjellige situasjoner. Dette kan potensielt påvirke forholdet mellom de to partnerne. Skiferrevolusjonen innen olje og gass har gjort USA uavhengig av import av olje fra Midtøsten, og har blitt en stor nettoeksportør av gass. EU er på sin side fortsatt avhengig av oljeimport fra Midtøsten og andre steder, og samtidig blitt mer avhengig av naturgass fra Russland og Norge, og av flytende naturgass (LNG). Mens noe av oljen fra Den persiske / arabiske gulfen fortsatt går til EU, går det meste nå til Asia, og ikke til USA slik det gjorde under oljekrisene på 1970-tallet og frem til 2000-tallet. Samtidig har også LNG-handelen blitt stadig mer globalisert. Eksport både av olje og gass går nå i stor grad til Asia. Den europeiske energikrisen er slik forårsaket av stramme globale energimarkeder fra post-pandemisk vekst i Kina i 2021, og forverret av reduksjonen i russisk petroleumseksport til EU etter angrepet på Ukraina.

Norge i energiens nye geopolitikk

Med bortfall av store deler av russisk olje og gass er EU og EU-land blitt mer opptatt av både markeds- og forsvarssikring av norske leveranser, og flere land deltar allerede i sikring av disse. Norge er både på kort og lang sikt geøkonomisk og geostrategisk fundamental for EUs energiforsyningsikkerhet, der fysisk tilgang til energi generelt, prisnivå og prisingsmekanismer på gass og strøm, står sentralt. Norsk gassinfrastruktur ble etter eksplosjonene i gassledningene i Østersjøen i september 2022 kalt Europas fremste terrormål, med en kraftig oppgradering av beredskapen på norsk sokkel og i samfunnet ellers, som følge. Når krigen mot Ukraina synes å virke i retning av et nærmere forhold mellom Russland og Kina, kan Norges geostrategiske utfordringer i nord også forsterkes, der Kina i tillegg til Russland blir mer aktive bl.a. i arktisk energiproduksjon og -transport. I sum reiser situasjonen spørsmål om i hvilken grad og på hvilke måter Norge som storeksportør av petroleum utsetter seg for geopolitisk risiko og setter landet i en sårbar posisjon, eller om, og i tilfelle på hvilke måter, situasjonen kan styrke Norge, øke handlingsrom og muligheter til å hevde egeninteresser.

Norge er et lite land i internasjonal politikk som til nå har søkt å avpolitiserer sin rolle som energiland i utenriks- og sikkerhetspolitikken gjennom en «ren kommersiell linje». Energikjempen Russland har valgt en langt mer konfliktfylt energipolitisk tilnærming i sine relasjoner til omverdenen. Noe av dette foregår i juridiske fora. Et eksempel er antitrust-saken som EU-kommisjonen innledet mot Gazprom, og som Russland klaget inn for tvisteløsningsplanet i WTO (Austvik & Lembo 2017). Andre deler foregår bilateralt som press, som i Kharkov-avtalen med Ukraina fra 2010 (Austvik 2016:375). Mens Russland som geopolitisk aktør og del av europeisk storpolitikk kan ha større sjanse til, og ikke minst ønske om, å skape likeverdighet med EU og USA og å påvirke bilaterale forhold og utfordre gjennom konflikt, er Norge avhengig av en internasjonal orden som gir småstater rettigheter uten bruk av makt.

Innen et internasjonalt system kan det imidlertid være grader av handlefrihet også for små stater, spesielt når nasjonale interesser tilsier det, uten at det må innebære konflikt. Diana Panke (2012) argumenterer for at «small states tend to be most likely to punch above their weight ... if they are selective in

negotiations and concentrate their capacities on the most important issues". Michael Posner (1961) identifiserte land og næringer som henholdsvis innovative og imiterende når de opplever eksogen endring og overnasjonal styring, enten den er teknologisk, kommersiell eller politisk. Når et land, gjennom integrering i internasjonal politikk og markeder taper politisk autonomi, kan reaksjonen ifølge Posner anta ulike former: Reaksjonen kan være passiv, defensiv, aggressiv eller utnyttende, konstruktivt og samhandlende, innovativt eller imiterende.

Små stater har ut fra det handlingsrom, riktignok ikke som press og maktbruk som en stormakt som Russland, eller andre store land kan utøve, men aktiv nasjonal tilpasning i samspill med omverdenen. Som petroleumsnasjon er samtidig ikke Norge et lite land, det gjelder både som eksportør og staten som eier av et av verdens største petroleums-skapte investeringsfond (Oljefondet). Det kan være grunn til å tro at Norges muligheter til å påvirke regler og til å gjøre fleksible og selvstendige nasjonale tilpasninger er større innen energipolitikken enn på de fleste andre områder. Samtidig er det grunn til å tro at landet også kan bli mer påvirket som følge av betydningen det har for andre land. Prosjektet vil søke å kartlegge rammevilkårene for norsk politikk i den nye geopolitiske energisituasjonen, og drøfte politisk handlingsrom innenfor det vestlige økonomiske og politiske samarbeidet.

Tilnærming og metode

Ettersom markeder og politikk har blitt stadig mer europeisert og globalisert har forståelsen av handlingsrom for norsk energi-, utenriks- og sikkerhetspolitikk gradvis blitt mer sammensatt. Koplingen mot innenrikspolitikken har også blitt mer direkte og tydeligere. For å få en tilfredsstillende tilnærming vil dette prosjektet ha en flerfaglig samfunnsvitenskapelig tilnærming i koplingen mellom samfunnsøkonomi, statsvitenskap og historie, men også med andre disipliner der det er relevant. Ved å trekke veksler på flere typer variabler og mekanismer søker vi å gi en bedre samlet forståelse enn det enkeltdisiplinene kan alene. Analysene vil hente data fra og relatere seg til akademisk litteratur og debatt, informasjon fra offentlige myndigheter og selskaper, statistikk, annen sekundærdata og intervjuer.

Prosjektleder.

Professor Ole Gunnar Austvik <http://www.inn.no/finn-en-ansatt/ole-gunnar-austvik.html>

Førsteamanuensis Gjermund Forfang Rongved er ansvarlig for delprosjekt om hvordan den norske energiberedskapen har endret seg siden den kalde krigens slutt. <http://www.inn.no/finn-en-ansatt/gjermund-rongved.html>

Web.

<http://www.inn.no/forskning/forskningsprosjekter/geopolitics-energy/>
<http://www.kaldor.no/energy/geopolitics-energy.html> /

Referanser:

Austvik, Ole Gunnar, 2000: *Norge som storeksporthør av gass*. Oslo: Europa-programmet, desember 2000. 114 sider. <http://kaldor.no/energy/Norge-som-storeksporthør-av-gass-2000.pdf>

Austvik, Ole Gunnar, 2003: *Norwegian Natural Gas; Liberalization of the European Gas Market*. Europa-programmet, 272 sider. <http://kaldor.no/energy/gasseuroengelsk2003-tilpass-publisert.pdf>

Austvik, Ole Gunnar, 2016: "The Energy Union and Security-of-Gas-Supply". *Energy Policy*, Volume 96. pp. 372-382. <https://www.kaldor.no/energy/JEPO201606-Energy-Union-Security-of-gas-supply-OGA.pdf>

Austvik, Ole Gunnar & Carolina Lembo, 2017: "EU-Russian Gas Trade and the Shortcomings of International Law". *Journal of World Trade* 51:4 pp. 645-674. <http://kaldor.no/energy/JWT201708-int-law-russian-eu-gas-published.pdf>

Buzan Barry, Ole Wæver and Jaap de Wilde, 1998: *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Kibsgaard, Bjørnar, Austvik, Ole Gunnar, Johannessen, Tore, Nyhamar, Tore, Tanderø, Nils Petter & Aakvaag, Torvild, 2000: *Norge i energiens geopolitikk*. Oslo: Europa-programmet, desember 2000. 194 sider.
<https://kaldor.no/energy/Norge-energiens-geopolitikk-2000-kibsgaard-austvik-mfl-europapiogrammet.pdf>

Panke, Diana, 2012: “Small states in multilateral negotiations. What have we learned?” *Cambridge Review of International Affairs*, 25(3), 387–398.
https://www.researchgate.net/publication/263150811_Small_states_in_multilateral_negotiations_What_have_we_learned

Posner, Michael V., 1961: “International Trade and Technical Change.” *Oxford Economic Papers*, 13(nr). pp. 323– 41. <https://www.jstor.org/stable/2662034>

Rongved, Gjermund F. & Norheim-Martinsen, Per Martin (red.), 2022: *Totalforsvaret i praksis*. Oslo: Gyldendal. <https://www.gyldendal.no/faglitteratur/jus/offentlige-anskaffelser/totalforsvaret-i-praksis/p-10031715-no/>

Høgskolen
i Innlandet

Inland Norway
University

Lillehammer

March 30, 2023

Norway in the geopolitics of energy

Foreign and security policy implications

Supported by the Norwegian Ministry of Defence

[Preliminary project outline](#)

Petroleum production on the Norwegian continental shelf has made Norway a major player of strategic importance in energy markets. Particularly significant is Norway's role in European markets for natural gas. This brings strong attention from other countries. Russia's war against Ukraine has actualized and made clear Norway's special position among Western countries as a major energy exporter. The Norwegian state and energy companies have made significant revenues partly triggered by the war. At the same time, fluctuating and occasionally high electricity prices affect Norway and its energy preparedness domestically. Market changes and market integration, energy crisis and international conflict put unprecedented pressure on Norwegian energy policy in particular, and Norwegian politics in general. Simultaneous pressures on domestic, foreign and security policy play out on a scale and strength not previously experienced.

This project will map changes in the geopolitics of energy with an emphasis on foreign and security policy implications for Norway. It builds on issues in the project "Norway in the geopolitics of energy" from the turn of the millennium, led by Vice Admiral Bjørnar Kibsgaard.³ That project aimed to "illuminate and assess the geostrategic, geopolitical, geoeconomic and power hierarchy processes" of energy production, consumption, transport and distribution, and how this affects Norway's relationship with the outside world (Kibsgaard et.al. 2000). This project will similarly analyze how the rest of the world's assessment of Norway affect the country as a political and diplomatic actor characterized by its role as an energy producer: To what extent and in what ways is Norwegian energy policy securitized⁴, and how does this securitization influence its room for maneuvering in foreign and security policy? The project will draw on findings from the previous project, while at the same time take into account the fact that geopolitical reality is now different and sharpened.

---

³ In the period 1998-2002 the project «Norge i energiens geopolitikk» was led by Vice Admiral Bjørnar Kibsgaard (1936-2002), supported financially by The Norwegian Ministry of Defence, the Norwegian High Command / Naval Defence Staff, and Norsk Hydro ASA. Among central publications were (in Norwegian language): «Norge i energiens geopolitikk» (Kibsgaard et.al. 2000) and «Norge som storeksporthør av gass» (Austvik 2000). An academic follow-up was the book: «Norwegian Natural Gas. Liberalization of the European Gas Market» (Austvik 2003).

⁴ Buzan et.al. (1998:25): "Securitization in international relations and national politics is the process of state actors transforming subjects from regular political issues into matters of "security": thus enabling extraordinary means to be used in the name of security."

The new geopolitics of energy

The major geopolitical changes in international politics and energy imply that there are now different frameworks for Norwegian politics than there were 20-25 years ago. Among important changes are China's significant economic growth and political ambitions that point in the direction of a multipolar world. As a result, Norway's most important ally, the USA, is increasingly directing its focus towards Asia. Another significant change is that Russia has, since 2007, returned to the international arena as a more aggressive power, sharply underlined by its war against Ukraine in 2022. The war has made the securitization of energy policy as, or even more, explicit as during the oil crises of the 1970s, which was the background for the establishment of the International Energy Agency (IEA). A third change lies in greater attention to climate change and measures against it. Climate policy is part of energy policy. Investment in renewable energy, energy conservation and emission reductions affects security policy by reducing sensitivities and vulnerabilities that result from dependence on imports of fossil fuels, and imports from antagonistic countries. A fourth important change is increased EU integration in depth and breadth, where markets, economic, foreign and security policy have been woven more closely together, not least in the area of energy. At the same time, in recent years there have been global trends towards increased protectionism, the emergence of more authoritarian states and challenges to the rule-based international order.

For the geopolitics of energy, the US and the EU are now in significantly different energy situations. This can potentially affect the relationship between the two partners. The shale revolution in oil and gas has made the USA independent of imports of oil from the Middle East, and it has become a large net exporter of gas. The EU, for its part, has remained dependent on oil imports from the Middle East and elsewhere, and also become more dependent on natural gas from Russia and Norway, and on liquefied natural gas (LNG). While some of the oil from the Persian/Arabian Gulf still goes to the EU, most of it goes to Asia, and not to the USA as it did during the oil crises of the 1970s and up to the 2000s. At the same time, the LNG trade has also become increasingly globalized, and much of the natural gas goes to Asia. The international market for natural gas is now largely global. Hence, the European energy crisis is caused by tight global energy markets from post-pandemic, growth in China in 2021, and exacerbated by the reduction of Russian petroleum exports to the EU after its attack on Ukraine.

Norway in the new geopolitics of energy

With the reduction in Russian oil and gas, EU and EU countries have become more concerned with both market securitization and the defense of Norwegian supplies. In both short and long term, Norway is geoeconomically and geostrategically fundamental to the EU's energy supply security, where physical access to energy, price level and pricing mechanisms for gas and electricity, are central issues. After the explosions in the gas pipelines in the Baltic Sea in September 2022, Norwegian gas infrastructure was named Europe's foremost terrorist target, resulting in a major upgrade of preparedness on the Norwegian continental shelf and in society in general. Hence, more EU countries now participate in the surveillance and defence of North Sea installations. As the Russian war against Ukraine seems to be pushing Russia and China into a closer relationship, Norway's geostrategic challenges in the High North may also be intensified. China, in addition to Russia, is poised to become more active, also in Arctic energy production and transportation. Taken together, the situation raises questions about to what extent and in what ways Norway, as a major exporter of petroleum, exposes itself to geopolitical risk and puts the country in a vulnerable position, or whether, and if so in what ways, the situation can strengthen Norway and increase its opportunities and room for political maneuvering.

In international affairs, Norway is in general a small country. It has until now sought to depoliticize its role as a major energy exporter in its foreign and security policy, as a "purely commercial line". Energy giant Russia has chosen a far more conflictual approach in its relations with the outside world. Some of this takes place in legal forums such as the antitrust case that the European Commission initiated against Gazprom, filed by Russia before the dispute settlement panel in the WTO (Austvik & Lembo 2017). Other parts take place bilaterally as pressure, as in the Kharkov agreement with Ukraine from 2010 (Austvik 2016:375). Russia as a geopolitical actor and part of European big politics may have a greater chance --and not least desire-- to become equal with the EU and the United States in its ability to

influence bilateral relations and challenge through conflict. Norway, on the other hand, depends on an international order that gives small states rights without the use of force.

Within an international system there can be degrees of room for maneuvering even for small states, especially when national interests are at stake, without having to involve conflict. Diana Panke (2012) argues that "small states tend most likely to punch above their weight ... if they are selective in negotiations and concentrate their capacities on the most important issues". Michael Posner (1961) identified countries and industries as respectively innovative and imitative when they experience exogenous change and supranational governance, whether technological, commercial or political. When a country, through integration into international politics and markets, loses political autonomy, according to Posner, the reaction can take different forms: the reaction can be passive, defensive, aggressive or exploitative, constructive and interactive, innovative or imitative.

Based on this observation, small states may have room for maneuvering, albeit not via pressure and use of force as major powers such as Russia or other large countries can exercise, but via active national adaptation in interaction with, and understanding of, the outside world. Furthermore, as a petroleum exporter, and with the state as owner of the resulting and significant Sovereign Wealth Fund, Norway is not a small country. There is reason to believe that Norway's ability to influence international rules, as well as its ability to make flexible and autonomous national adaptations, are greater in the realm of energy policy than in most other areas. At the same time, there is also reason to believe that Norway may be more affected as a result of the importance it has for other countries in this field. The project aims to map the different conditions for Norwegian energy policy, and discuss the political room for maneuvering, within Western economic and political cooperation.

Approach and methodology

As markets and politics have become increasingly Europeanized and globalized, the understanding of Norwegian energy, foreign and security policy has gradually become more complex. The connection to domestic policy has also become more direct. In order to consider a variation of forces, this project will utilize a multidisciplinary social science approach, drawing mainly from economics, political science and history. By drawing on several types of explanatory variables and mechanisms, the project aims to provide a better overall understanding of the issues than could be achieved by individual disciplines alone. The analyses will draw on data from, and relate to, academic literature and debate, information from public authorities and companies, statistics, other secondary data and interviews.

Project leader

Professor *Ole Gunnar Austvik*. <http://www.inn.no/finn-en-ansatt/ole-gunnar-austvik.html>

Associate professor *Gjermund Forfang Rongved* is responsible for a sub-project on energy and total defense in Norway after the end of the cold war. <http://www.inn.no/finn-en-ansatt/gjermund-rongved.html>

Web.

<http://www.inn.no/forskning/forskningsprosjekter/geopolitics-energy/>
<http://www.kaldor.no/energy/geopolitics-energy.html> /

References:

Austvik, Ole Gunnar, 2000: *Norge som storeksportør av gass*. Oslo: Europa-programmet, desember 2000. 114 sider.
<http://kaldor.no/energy/Norge-som-storeksportor-av-gass-2000.pdf>

Austvik, Ole Gunnar, 2003: *Norwegian Natural Gas; Liberalization of the European Gas Market*. Europa-programmet, 272 sider. <http://kaldor.no/energy/gasseuroengelsk2003-tilpass-publisert.pdf>

Austvik, Ole Gunnar, 2016: "The Energy Union and Security-of-Gas-Supply". *Energy Policy*, Volume 96. pp. 372-382.
<https://www.kaldor.no/energy/JEPO201606-Energy-Union-Security-of-gas-supply-OGA.pdf>

Austvik, Ole Gunnar & Carolina Lembo, 2017: "EU-Russian Gas Trade and the Shortcomings of International Law". *Journal of World Trade* 51:4 pp. 645-674. <http://kaldor.no/energy/JWT201708-int-law-russian-eu-gas-published.pdf>

Buzan Barry, Ole Wæver and Jaap de Wilde, 1998: *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Kibsgaard, Bjørnar, Austvik, Ole Gunnar, Johannessen, Tore, Nyhamar, Tore, Tanderø, Nils Petter & Aakvaag, Torvild, 2000: *Norge i energiens geopolittikk*. Oslo: Europa-programmet, desember 2000. 194 sider. <https://kaldor.no/energy/Norge-energiens-geopolittikk-2000-kibsgaard-austvik-mfl-europapiogrammet.pdf>

Panke, Diana, 2012: "Small states in multilateral negotiations. What have we learned?" *Cambridge Review of International Affairs*, 25(3), 387–398. https://www.researchgate.net/publication/263150811_Small_states_in_multilateral_negotiations_What_have_we_learned

Posner, Michael V., 1961: "International Trade and Technical Change." *Oxford Economic Papers*, 13(nr). pp. 323– 41. <https://www.jstor.org/stable/2662034>

Rongved, Gjermund F. & Norheim-Martinsen, Per Martin (red.), 2022: *Totalforsvaret i praksis*. Oslo: Gyldendal. <https://www.gyldendal.no/faglitteratur/jus/offentlige-anskaffelser/totalforsvaret-i-praksis/p-10031715-no/>